

Spionkrigen

METODERAPPORT

Bård Wormdal

Aschehoug

«Konkret, detaljert og troverdig»

Tore Linné Eriksen, *Klassekampen*

```
mirror_mod.mirror_object =  
if _operation = "mirror":  
    mirror_mod.use_x = true  
    mirror_mod.use_y = false  
    mirror_mod.use_z = false  
elif _operation = "mirror_y":  
    mirror_mod.use_x = false  
    mirror_mod.use_y = true  
    mirror_mod.use_z = false  
elif _operation = "mirror_z":  
    mirror_mod.use_x = false  
    mirror_mod.use_y = false  
    mirror_mod.use_z = true
```


Bård Wormdal

SPIONKRIGEN

★ Det hemmelige spionsamarbeidet mellom Norge og USA ★

«En opplagt kandidat til Den store journalistprisen»

Rune Ottosen, *Journalisten*

Innsender
Bård Wormdal
baaworm@online.no
telefon 99 64 20 05
redaktør Halvor Finesss Tretvoll
halvor.tretvoll@aschehoug.no

Innledning

Norske militære og norske politikere er avhengig av både opplysninger og vurderinger fra Etterretningstjenesten for å gjøre viktige beslutninger. Norge er dessuten en etterretningsstormakt på grunn av nærhet til Russlands viktigste atomarsenal. Med den store betydningen Etterretningstjenesten har, skulle man tro at den hemmelige tjenesten var 100 prosent statlig norsk finansiert. Det er den ikke.

I mange tiår har USA betalt det meste eller en betydelig del av både investeringer og løpende utgifter for norsk etterretning. Slik er det fortsatt, dokumentert i Spionkrigen.

USA har som et stort land sine sterke, egne interesser, som naturligvis ikke alltid er de samme som Norges interesser. Det er endog tidligere dokumentert at USA har spionert mot norske politikere.

Jeg mener at hvis det skulle være et område av samfunnet der det burde være et absolutt krav om full nasjonal finansiering, måtte det være etterretning. Det er nå gjerne sånn at den som betaler regningen også sitter med styringen.

Hemmelighold om Etterretningstjenesten har gjort at utenlandsk finansiering og eierskap ikke har vært satt søkelys på. Men det er likevel mulig å få litt innsikt i dette. Jeg skal gi et eksempel fra mitt arbeid.

På begynnelsen av 2000-tallet bekreftet presseoffiser Angie Blair i US Air Force Space Command i en e-post at spionradaren Globus II var amerikansk eid etter at radaren i 1999 ble flyttet fra Vandenberg Air Force Base i California til Norge og Vardø.

Slik har det fortsatt. Også den nye radaren i Vardø nå, Globus III, til om lag 10 milliarder kroner, er også amerikansk eid. Forsvarsdepartementet har opplyst at samarbeidsavtalen mellom Norge og USA om dette radarsystemet, der både Globus II og Globus III inngår, ikke er endret i forbindelse med den nye radaren.

Jeg dokumenterer i Spionkrigen at USA ikke tillater deling av alle data med Norge.

Russland er sterkt kritisk til et amerikansk overvåkingsanlegg 27 kilometer fra egen grense og nært sine viktigste atomstridskrefter. Russland hevder at radarsystemet kan

bli brukt for å stoppe russiske atomraketter, som er Russlands viktigste sikkerhetsgaranti.

Russiske fly har to ganger de siste årene simulert angrep mot de amerikanske installasjonene i Vardø, noe som naturligvis må fordømmes. Samtidig er det grunn til å spørre hva USA ville sagt hvis Russland i dag hadde utplassert noe tilsvarende nært sin USA sin grense? Det kan være verdt å minne om Cuba-krisen i 1962, da sovjetisk militært utstyr på Cuba nært utløste en atomkrig.

Den demokratiske prosessen i forbindelse med Globus III er det ikke mye å skryte av. Saken ble ikke behandlet verken i Stortingets forsvars- og utenrikskomite eller i Stortingssalen, selv om saken har stor betydning for Norges forhold til Russland. Det kan innvendes at dette handler om et etterretningsanlegg, med opplysninger som må beskyttes mot offentlighet. Argumentet faller likevel på sin urimelighet da saken heller ikke ble behandlet i lukket møte i forsvars- og utenrikskomiteen.

Det heter seg at Etterretningstjenesten skal være et redskap for norske interesser og norske verdier. Hvordan rimer da det med at tjenesten nå i lovs form har rett til å oppgi uriktige opplysninger om egne operasjoner? Jeg kan ikke forstå annet enn at det gir blankofullmakt til å kunne opptre slik at det er umulig med demokratisk styring. Faktum er at offentligheten ikke kan stole på at det tjenesten sier om egne operasjoner er sant.

Stortinget har et kontrollorgan, EOS-utvalget, med den utakknemlige jobben med å kontrollere Etterretningstjenesten. Kontrollutvalget har etter regelverket ikke full tilgang til alle data, og skal ta spesielt hensyn til Etterretningstjenestens utenlandske samarbeidspartnere. En kontroll som skal drive med forskjellsbehandling? Hva er det slags kontroll? Det blir som en fartskontroll der politiet ikke skal kontrollere alle typer biler, og der enkelte bilførere skal få spesialbehandling. Det holder ikke.

I Spionkrigen sier professor Tormod Heier ved Forsvarets Høgskole at Norge har avgitt en del av sin suverenitet ved at det skal tas spesielle hensyn til utenlandske samarbeidspartnere. Jeg er enig i den vurderingen. Det er mye å sette spørsmålstegn ved om Etterretningstjenestens virksomhet.

Hvordan arbeidet tok til.

Spionkrigen hadde ikke blitt skrevet hvis ikke journalist Inge Sellevåg i Bergens Tidende hadde bitt seg merke i en liten notis som var på trykk i Aftenposten i 1998. I den lille notisen het det at det skulle komme en ny radar til Vardø som skulle overvåke romskrot. Kilden til notisen var en pressemelding fra Forsvarets Overkommando. Inge Sellevåg kjøpte ikke denne forklaringen på hva radaren skulle gjøre, og satte i gang et omfattende arbeide.

Sellevåg klarte ved hjelp av amerikanske militære dokumenter, bedriftspresentasjoner og amerikanske eksperter å påvise at radaren tidligere hadde stått i California og hadde der vært med i tester for det omdiskuterte amerikanske interkontinentale atomrakettforsvaret.

Han fant også dokumentasjon på at Vardø-radaren hadde en lignende rolle i Norge. Norsk offisiell politikk den gang som nå er et klart nei til installasjoner av dette slag på norsk jord.

De første artiklene i Bergens Tidende ble ikke fulgt opp av hovedstadsavisene, og heller ikke i større grad av de andre større redaksjonene i Oslo. Inge Sellevåg ville ha riksinteresse for å få større gjennomslag for sine saker. Det førte til at vi to innledet et samarbeid der jeg i forkant av nye publiseringer i Bergens Tidende fikk artiklene slik at jeg kunne lage radioversjoner for Dagsnytt samtidig med nye artikler i Bergens Tidende.

Jeg fikk på den måten kjennskap til en ny og spennende bruk av det nye arbeidsredskapet internett. Det var også stimulerende med og bli kjent med Sellevågs bruk av muntlige amerikanske kilder, i tillegg til at jeg kom inn i et helt nytt stoffområde. Sellevåg på sin side nådde ut til et større publikum. I år 2000 fikk Inge Sellevåg Den store journalistprisen for sitt banebrytende arbeid. Jeg hadde blitt tent på å gå videre. Sellevåg trappet ned.

På dette tidspunktet hadde jeg ikke gjort noe selvstendig undersøkende journalistikk om tema, bare laget radioversjoner av Sellevågs artikler. Etter hvert prøvde jeg meg fram på egen hånd, både for nye dokumenter på nett og for å komme i kontakt med nye eksperter og andre som kunne gi mer kunnskap om den amerikanske radaren i Vardø. (Norske myndigheter nektet fortsatt for enhver kobling mellom rakettforsvaret og radaren i Finnmark.) Den første tiden jobbet jeg i et samspill med Inge Sellevåg i Bergens Tidende, siden på egenhånd. Den sentrale problemstillingen var om det var urokkelige bevis for at radaren var en del av det amerikanske rakettforsvaret i strid med det norske myndigheter.

Jeg klarte etter hvert å framskaffe nok materiale til at redaksjonsledelsen i NRK Brennpunkt gikk inn for at jeg skulle lage et program. Programmet Pentagons Øye var på lufta høsten 2005. Brennpunktprogrammet kan sees online her:

<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2005/OFAA12001105>

I arbeidet med dette TV-programmet fikk jeg kunnskap om radaranleggets også store betydning for amerikansk krigføring i verdensrommet. Enkelt forklart handlet det om at Vardø skal finne og kunne gi data for å skyte ned andre lands satellitter. Radaranlegget var det beste redskapet USA hadde til akkurat det formålet. Samtidig hadde Stortinget forpliktet seg til å jobbe mot verdensrommet som en ny krigsarena. Jeg ville derfor lage et nytt program for NRK Brennpunkt, noe jeg fikk nei til. Resultatet var at jeg skrev min første bok, som også omhandlet militær satellittvirksomhet på Svalbard og i Antarktis, Satellittkrigen, NRK/Pax 2011. SKUP var med i finansieringen av manusjobbingen da jeg fikk det første Tore Sandbergs gravestipend på 100 000.

Da boka kom ut skapte den hovedoppslag på nettsider til VG, Dagbladet, Nettavisen og NRK.

Interessen for boka var likevel vel så stor i utlandet som i Norge. Jeg fikk den derfor oversatt og utgitt på engelsk, og jeg holdt en rekke foredrag i Sverige, Frankrike, USA, Russland og i India. Boka ble også oversatt til russisk. I Norge førte verken Brennpunkt-dokumentaren eller boka Satellittkrigen til endringer av driften av Vardø-radarene. Samarbeidsavtalen mellom USA og Norge ble ikke endret.

Etter Satellittkrigen hadde jeg jobbet veldig mye med en del av Etterretningstjenestens virksomhet, Vardø. Men hva med resten av det Etterretningstjenesten drev med? Gikk det an å skrive om det? Jeg kjedet meg på jobben i NRK. Å dekke fylkestingssamlinger er ikke like spennende alltid. Dessuten hadde ingen skrevet usensurert om Etterretningstjenestens utvikling fra 50-tallet fram til i dag. Jeg var opptatt av tjenesten i dag, men skjønnte at jeg også måtte ta blick tiår bakover for kilder. Det sensurerte bestillingsverket for Forsvarsdepartementet «Strengt hemmelig» skrevet av Riste/Moland, som gikk fram til 1970, hadde interessante opplysninger og også vel 500 henvisninger til offisielle dokumenter. Jeg ba om innsyn i de fleste. Mange ble avslått, også etter flere klager i flere runder. En god del innsynskrav ble likevel langt om lenge innvilget, dog med mange overstrykninger.

Alle de rundt 1000 ansatte i Etterretningstjenesten har full taushetsplikt. Og den gjelder livet ut. Jeg startet et arbeid med å få tillitt hos pensjonerte etterretningsfolk. Måten det skjedde på var gjennom personlige bekjentskaper og å bruke mye tid. Det var flere møter før det første intervjuet ble gjort med lovnader om å kunne lese og godkjenne referatet. Utskrift av det første intervjuet ble vist til andre mulige intervjuobjekt for å vise hva jeg var ute etter og på den måten vise åpenhet fra min side. Det førte til at jeg fikk gjort seks intervju der tidligere etterretningsfolk stod fram med fullt navn. Intervjuene ble et svært viktig kildegrunnlag, både for fakta og for å gjøre den endelige framstillingen levende.

I det endelige manuset var det 286 kildehenvisninger i tillegg til mange kildehenvisninger direkte i teksten. De var fra rundt 80 bøker – hovedsakelig amerikanske bestilt på nett, mange kilder også fra amerikanske dokumenter på nett, ulike norske dokumenter og rapporter. Jeg hadde videreutviklet kildearbeidet. Heller ikke etter utgivelsen av Spionbasen, Pax Forlag 2015, kom det påstander om faktafeil.

I arbeidet med Spionbasen ble det stadig klarere for meg at amerikansk etterretning har vært den ledende part i det amerikansk-norske etterretningssamarbeidet, og at amerikansk etterretning har formet og former norsk etterretningstjeneste. Samarbeidet har tjent og tjener amerikanske interesser, ikke nødvendigvis norske. I arbeidet med Spionbasen skjønnte jeg også at jeg ikke fikk skrevet om alt det Etterretningstjenesten har drevet med og driver med. I tillegg skulle jeg ha skrevet mer om politisk styring og demokratisk styring. Det ble ei bok til – Spionkrigen. Hovedspørsmål var: Hvordan jobber Etterretningstjenesten? Hvor tett er tjenestens forhold til USA? Hvordan er den demokratiske styringen av Etterretningstjenesten? Og satt på spissen: Tjener Etterretningstjenesten norske interesser?

Forlagsredaktør i det nå nedlagte Gloria Forlag Kristin Brandsegg anbefalte meg å formulere hva hele boka skulle handle om på seks linjer og hva hvert enkelt kapittel skulle inneholde på to linjer. Jeg fulgte anbefalingen, som ble fulgt i all hovedsak. Metoden var til stor hjelp. Dette er disposisjonen:

Boka er om sider av det norske samfunnet utenfor demokratisk styring. De amerikanske etterretningsorganisasjonene NSA og CIA har gjort Norge til sitt viktigste samarbeidsland med de hemmelige NORUSA-avtalene. Avtalene er ikke tilknyttet norsk Nato-medlemskap. NORUSA er Norges viktigste militære samarbeid. NORUSA har eksistert siden 1954, og er blitt stadig utvidet. Debatten om norsk NATO-medlemskap førte til dannelsen av Sosialistisk Folkeparti, forløperen for SV. NORUSA har aldri vært tema i Stortingssalen.

1. NORUSA

Etterretningssamarbeidet mellom USA og Norge fra 1954 fram til i dag. USAs tilsvarende samarbeid med andre land. Norske politikeres kjennskap til dette samarbeidet med USA.

2. SPIONER

Thorvald Stoltenberg tok initiativ til Barentssamarbeidet, et grensesamarbeid bygd på tillitt for å hindre konflikt og krig. Dette infiltreres og ødelegges av vestlige og russiske agenter.

3. KARASJOK

Et bygg i Karasjok overvåker russiske atomprøvesprengninger og atomubåter for Pentagon under den kalde krigen, og koblingen til stormaktsspillet mellom Russland og USA i dag.

4. DATAANGREP

E-tjenesten har ikke lengre ansvar for dataangrep mot Norge, men skal drive offensive dataoperasjoner. Hva betyr det? Hva er den internasjonale utviklingen for cyberangrep?

5. VARDØ

Hvem bestemte byggingen av den nye amerikanske radaren i Vardø? Var det ledelsen i US Air Force, forsvarsministeren eller Stortinget? Hvorfor bruker USA nye 10 milliarder i Vardø?

6. INNENFRA

Hvordan var det indre livet i Etterretningstjenesten under den kalde krigen? Hva var de mest dramatiske opplevelsene? En personlig historie med helt nye opplysninger under fullt navn.

7. GRENSA

Norges grense til Russland fra sjøkanten i Grense Jakobselv til grensa med Finland i Øvre Pasvik er 196 kilometer lang. Hvordan bruker USA og Norge grenseområdene til spionasje?

8. SJEFENE

De tidligere etterretningssjefene Egil Eikanger og Alf Roar Berg og tidligere forsvarssjef Torolf Rein om samarbeidet med USA. Skal intervjuere flere tidligere e-sjefer og forsvarssjefer.

9. EOS-UTVALGET

Tidligere medlemmer av EØS-utvalget sin kunnskap om NORUSA. Blant andre Stein Ørnhøi og Eldbjørg Løwer. Hva vet dagens medlemmer av EØS-utvalget om NORUSA?

Research og manusjobbing tok fem år. Jeg hadde først en avtale om utgivelse med Gloria Forlag. Gloria Forlag gikk konkurs, og jeg inngikk da en intensjonsavtale med Gyldendal. Etter en tid ville Gyldendal ikke gå videre med prosjektet. Jeg tok da kontakt med de fleste andre forlag. Nesten alle sa nei. Aschehoug ga ut Spionkrigen 10. mai 2023 etter at tilsvarsrett hadde blitt ivaretatt og det hadde blitt gjort etiske vurderinger av flere plan i organisasjonen.

NTB, Dagbladet og en rekke andre nasjonale og regionale medier har hatt nyhetsoppslag om innhold i boka. Jeg har gjennomført eller skal gjennomføre mer enn 40 foredrag rundt i landet, blant annet for Riksrevisjonen. Jeg er kjent med at det i Stortinget jobbes med å få flertall for en form for granskning av Etterretningstjenesten.

Metodearbeid kapittel 1 - «En sverm av bombefly»

Metodearbeidet i første kapittel i Spionkrigen er tilsynelatende veldig enkelt. Et enkeltstående intervju med en tidligere ansatt i Etterretningstjenesten er bærende. Men veien til intervjuet var lang. Gjennomføringen var ikke enkel.

Etter alle utgivelsene av mine bøker er jeg blitt kontaktet av folk som har kommet med opplysninger eller tips. Så også etter utgivelsen av Spionbasen i november 2015. Bård Worum så boka utstilt i et vindu i en bokhandel, og kunne for første gang lese om sin arbeidsplass i mange år, Etterretningstjenesten. Det førte til at Worum ringte meg, og kunne detaljert fortelle om dramatiske episoder ved lyttestasjonen i Vadsø som kunne endt med atomkrig. Det hadde ingen gjort tidligere. Han var villig til å bli intervjuet.

Fire år etter hadde jeg dratt fra Vadsø til Oslo og ringte Worum for å avtale og treffes og gjøre et intervju. Det var innlysende at vi måtte treffes for å gjøre et slikt viktig intervju, både for meg og han. For han mente jeg det ville være viktig at jeg relativt raskt kunne treffes et sted. Derfor ringte jeg fra Oslo. Jeg visste da at han bodde i Skiptvedt i Østfold. Da jeg ringte han var det ikke noe svar. Jeg ringte flere ganger. Det var bare å gi opp.

Neste gang jeg var i Oslo, og prøvde svarte Worum. Jeg hadde da bestilt en leiebil og kunne raskt være på hans bopel i landlige omgivelser i enden av en grusvei. Bård Worum sa ja til et besøk, men var ikke trygg da jeg møtte han. Det første han sa var at det skulle ikke forundre han at PST satt oppe i skogholtet over huset.

Jeg gjorde et to timers lydopptak. Som i alle mine intervju med etterretningsfolk var jeg opptatt av å ikke presse for opplysninger. Etterretningsfolk er godt trent på å holde på hemmeligheter. Press nytter ikke. Det er viktig å vise respekt for det. Så er det likevel et par ting som kan få tunga mere på glid. Det viktigste er å kunne vise at jeg har endel kunnskap om etterretning. Jeg hadde for eksempel tidligere intervjuet flere han hadde jobbet med. For mange pensjonerte etterretningsfolk kan det være godt å få treffe folk som har noe peiling hva de har drevet med. Som i alle intervjusituasjoner hjelper det i tillegg godt å vise ekte interesse for hva som blir fortalt.

Opptaksutstyret jeg brukte den gang var en mobiltelefon. En ordinær telefon i opptak lagt på et bord gjør selve intervjusituasjonen lettere enn bruk av spesialutstyr. Det var spesielt viktig i en så sensitiv situasjon som dette. Problemet er naturligvis at en mobiltelefon kan bli avlyttet. Senere under opptak hadde jeg ikke mobil med under opptak, og brukte opptaksutstyr uten oppkobling. Jeg regnet med at både PST og utenlandsk etterretning fulgte mitt arbeide, og forholdt meg til det.

Metodearbeid kapittel 2 – «Kampen om Vardø-radarene»

I kapittel 2 bruker jeg mange ulike kilder. Først og fremst av formmessige grunner starter kapitlet med en beskrivelse av en reportasjereise for NRK der jeg ble fysisk angrepet, men beskrivelsen av denne reisen gir også muligheter til å fortelle om funn av en kode på kasser med radarutstyr levert fra USA til Vardø der et nettsøk i etterkant kan fastslå at leveransen har amerikansk militær finansiering, og at kontrakten omgjort fra dollar er på rundt tre og en halv milliard norske kroner.

Jeg er opptatt hva norske politikere og forsvarsjefer har vist eller ikke vist om bygging av en ny amerikansk radar på grensa til Russland. For å finne ut av det kontakter jeg naturligvis relevante politikere og forsvarssjefer. Men kanskje viktigere er en gjennomgang av Forsvarsdepartementets budsjetter til Stortinget.

Jeg er også opptatt av hvordan Etterretningstjenesten har informert eller desinformert. Etterretningssjefens årlige taler i Oslo Militære Samfunn er offentlige. Begge deler er tilgjengelig digitalt.

Metodisk har jeg også god nytte av at jeg har jobbet med tema i over 20 år. Det betyr for eksempel at jeg kan gjengi uttalelser fra professor Theodore Postol ved Massachusetts Institute of Technology (MIT), et av verdens mest anerkjente tekniske universitet i verden, forsker Michael Mayer ved Institutt for forsvarsstudier og Evgenij Damantsev, russisk militæreksperter. Det blir en bredde av eksperter, sånt sett sterkere metodisk. I kapitlet fletter jeg inn mange opplysninger fra mine tidligere bøker Satellittkrigen og Spionbasen.

Forholdet mellom lokalsamfunnet og de amerikanske radaranleggene er sentralt i dette kapitlet. En viktig del av det er en dialog mellom kommunen og Forsvaret der kommunen mener kommunen får for lite igjen.

Kilder her er brevveksling mellom kommunen og Forsvarsdepartementet, intervju med sittende og tidligere kommuneledelse samt beskrivelse av et besøk av daværende forsvarsminister Frank Bakke-Jensen.

Jeg beskriver flere reportasjebesøk i Vardø der noen opplysninger må være anonyme fordi de er for sensitive. For å få de sensitive opplysningene har det vært av avgjørende betydning den tilliten jeg har bygd opp i lokalsamfunnet etter at jeg har jobbet jevnlig i Vardø som journalist i over 30 år.

Metodearbeid kapittel 3 - «Det hemmelige nettverket»

Starten av dette kapitlet er det første møtet med en spennende og svært viktig del av kildearbeidet. Den bærende kilden for de tre første sidene er et tidligere ikke offentlig omtalt Snowden-dokument som forteller om Barhaug, en viktig amerikansk-norsk etterretningsstasjon på den norske grensa til Russland i Sør-Varanger som har vært helt ukjent selv for de fleste av kommunens innbyggere.

Dokumentet inneholder et vell av interessante opplysninger som blant annet forteller om amerikanernes vurdering av Barhaugs betydning for all etterretning i Nord-Norge og amerikanernes vilje til modernisering. Anlegget som er i synsavstand fra russisk side av grensa, ble i sin tid bygd etter amerikansk ønske.

Alle Snowden-dokumentene som er tilgjengelig flere steder på nett består av flere tusen dokumenter. Jeg har gått gjennom alle. Det viser seg at rundt 200 dokumenter er nyttig for å fortelle om amerikansk-norsk etterretnings samarbeid. Min vurdering er at disse dokumentene laget av i all hovedsaklig av National Security Agency, NSA har stor troverdighet som offisielle dokumenter med nøkterne, men samtidig innholdsrike formuleringer.

Dokumentene er full av forkortelser og fagbegrep. En utfordring har vært å forstå hele meningsinnholdet. Det har vært en prosess som har krevd å lese veldig mange dokumenter, sammenligne tekst, google nøkkelbegreper, alene og sammenstilt og lese faglitteratur. Så vidt jeg vet er jeg den første som har gått gjennom hele dette materialet med et norsk perspektiv.

Etterretnings samarbeidet USA har med Norge er en del av et vestlig etterretningsnettverk med lange historiske røtter. Jeg ville også beskrive hvordan det tosidige samarbeidet mellom USA og Norge utviklet seg i forhold til resten av det vestlige etterretnings samarbeidet. Jeg visste litt om det, og jeg bestemte meg for å skrive om det. Men det var ikke enkelt.

Jeg fant ikke bøker som beskrev framveksten av hele det internasjonale samarbeidet, heller ikke vitenskapelige artikler eller andre artikler på nett. Løsningen ble å rekonstruere utviklingen med ulike kilder som for eksempel nettpubliserte verk utgitt av NSA, Snowden-dokumenter, dokumenter fra E-staben og enkelte utenlandske bøker redegjort for i noter bak i boka.

En spesiell del av denne framstillingen handler om Etterretningstjenesten samarbeid med andre land og egen innsats i Kosovo og Afghanistan. Her er på nytt analyse og bruk av Snowden-dokumentene bærende for framstillingen sammen med publisert materiale fra norske og utenlandske journalister.

Metodearbeid kapittel 4 – «Hysj-hysj på Finnmarksvidda»

Kapitlet viser godt en metodebruk som går igjen flere steder, nemlig en veksling mellom en bruk av intervju og observasjon for å få fram personer og miljø og bruk av offisielle dokumenter, forskningsartikler og norske og utenlandske bøker for å beskrive politiske prosesser, nasjonalt og internasjonalt. Hovedpersonen i dette kapitlet er Ole Bartnes, tidligere stasjonssjef ved etterretningsstasjonen i Karasjok, som tidligere knapt har vært nevnt i offentligheten.

29.oktober 2019 kjørte jeg de 25 milene fra Vadsø til Karasjok for å prøve og få tidligere etterretningsfolk i tale. Jeg hadde ingen avtaler, men jeg kjente en i bygda som jeg trodde hadde mange bekjente. Det som kom ut av det var at jeg fikk et navn. Jeg fikk og en adresse. Jeg oppsøkte adressen og så på avstand en mann som stod utenfor og måket snø. Litt nærmere sa jeg til han hvem jeg var, sa jeg jobbet med ei bok, og at jeg ville intervju han om hans tid i Etterretningstjenesten.

Ole Bartnes sa at han måtte ringe Oslo, sa at han hadde fortsatt noen kjente der som han ville snakke med før han på vei inn dørå ombestemte seg og sa: «OK, kom inn.» Det ble et to timers intervju.

50 mil var jeg på veien den dagen, som kunne blitt til ingen nytte. Det viste seg at turen ble svært verdifull.

I dette kapitlet skriver jeg om et sensitivt tema i dag, som fordrer en etisk vurdering. Jeg navngir og beskriver tre tidligere offentlig ukjente steder for ilandføring av amerikansk-norske lyttekabler for å følge russiske atomubåter på Finnmarkskysten.

Naturligvis ønsker ikke jeg å skade norske sikkerhetsinteresser, som jeg kan gjøre hvis anleggene ikke er kjent på russisk side. Dette tar jeg opp i teksten, og argumenterer hvorfor jeg mener at disse anleggene for lengst er godt kjent blant russiske militære, bare norsk offentlighet er holdt utenfor.

Også i dette kapitlet er kildematerialet stort. Det viktigste var å kunne belegge sammenhengen mellom installasjonene på Finnmarkskysten og resten av det amerikanske nettverket. Og framskaffe kilder om den historiske utviklingen har vært en viktig del av det. Metoden er som ofte ellers i dette arbeidet først å få grunnkunnskap gjennom å lese nettkilder som vitenskapelige rapporter og bøker, og så fra henvisninger og googlesøk skaffe seg nye bøker fra nett, lese flere rapporter og drive kombinasjoner av ord i googlesøk for å komme videre og dobbeltsjekke. Alt kunne jeg gjøre fra Vadsø.

Det er 109 noter i dette kapitlet. I tillegg er det mange kilder direkte henvist til i teksten.

Metodearbeid kapittel 5 – «Fredshåpet som forsvant»

Kapitlet er på nesten 40 sider. Det vil bli for omfattende å gå inngående inn i alle deler av teksten. Antall noter er litt større i dette kapitlet enn det foregående.

Tema gjør at det er mer bruk av intervju, samtidig som noteapparatet viser at dokumenter, bøker og artikler og andre kilder fortsatt er viktig. I arbeidet har jeg hatt stor nytte av mitt kontaktnett i forhold til norsk-russisk samarbeid i nord. Norsk-russisk samarbeid har jeg jobbet med i over 30 år, blant annet med rundt 100 reportasjeturere til Russland.

Et eksempel på nytten av å ha jobbet nyhetsmessig for NRK er den langvarige og tette kontakten jeg har hatt med Ølen Betong, et norsk selskap som produserer betong i Murmansk. Jeg var for eksempel den eneste journalisten som fulgte rettssaken som selskapet reiste mot Staten i Oslo byrett hele uka. Jeg har besøkt bedriften i Murmansk en rekke ganger. Dette gir mer innsikt og utvikler personlige relasjoner. Begge deler har vært viktig i manusjobbingen.

Tema gjør også at det har vært nødvendig å anonymisere kilder. Jeg har likevel prøvd og opplyst så mye som mulig om kilder, blant annet vurdert troverdighet. I den grad det har vært mulig har jeg brukt lydopptak for å sikre korrekt gjengivelser av det kilder har sagt i intervju.

I teksten skriver jeg at tidligere generalkonsul i Murmansk Ole Lindeman i tilknytning til en rekke merkelige hendelser var i klørne til det russiske sikkerhetspolitiet med henvisning til tekst i en chat skrevet av en etterforsker i PST. Dette er naturligvis en oppsiktsvekkende opplysning. Jeg hadde en screenshot av denne chatten.

Jeg forespurte og fikk til et møte med etterforsker, men vedkommende ville ikke snakke om det da det ble sagt at slike opplysninger ville kunne spores tilbake til etterforskeren. Jeg opplevde at det var en ytterligere bekreftelse.

Utkast til manus om dette ble forelagt Lindeman, og Lindemanns kommentarer ble lagt inn i teksten via informasjonsavdelingen i Utenriksdepartementet.

Jeg ønsket å navngi de to første føringsoffiserene for spiondømte Frode Berg. Den første hadde jobbet med Frode Berg i veldig mange år, og var den som hadde gjort han klar for større oppdrag. Han hadde dermed et stort ansvar for den belastningen som Frode Berg etter hvert ble utsatt for – to år i et russisk fengsel og et liv totalt omsnudd. Den andre føringsoffiseren hadde flere sentrale politiske roller i lokalt og regionalt.

Jeg mente en navngivning ytterligere kunne belyse denne sammenblandingen mellom etterretning og politikk. Etterretningstjenesten mente å oppgi navn var å avsløre statshemmeligheter. Aschehoug bestemte at de to skulle anonymiseres i teksten.

Metodearbeid kapittel 6 – «Beliggenhet er alt»

Kapittel 6 åpner med mine observasjoner under åpningen av en utstilling om etterretning i Kirkenes. Jeg gikk på åpningen uten å tenke på at det kunne bli brukt direkte i manus. Jeg tenkte bare at en slik utstilling var veldig spesielt, og gikk av ren nysgjerrighet. Jeg kom til at åpningen kunne være en scene i starten av kapittelet for å skape interesse. Slike scener benytter jeg meg også av i starten av andre kapitler.

Utstillingen ble åpnet av Gunnar Reinholdtsen, mangeårig leder av Etterretningstjenesten i Sør-Varanger. Ved hjelp av et Snowden-dokument og deltagerlister på Kirkenes-konferansen sannsynliggjør jeg at han har vært på minst et årlig planleggingsmøte mellom Etterretningstjenesten og NSA i USA. I 2019 gikk han av etter 47 års tjeneste. Utad har Gunnar Reinholdtsen vært kjent som en ivrig naturverner, både på lokalt og nasjonalt nivå, blant annet som styremedlem i Norges Naturvernforbund. Ofte har han vært intervjuer som naturverner i lokalavisa Sør-Varanger, aldri egenskap av sitt virke. Jeg oppretter kontakt, er hjemme hos han og retter flere forespørsler om intervju i forbindelse med bokarbeidet. Til slutt sier han at han ikke har tid til et intervju. Jeg ber han også om kommentarer etter at manus er skrevet. Også det blir avslått.

Hallfred Skau jobbet som etterretningsoffiser fra 1947 til 1983 i Kirkenes, og etterlot seg årlige rapporter fra det meste av denne perioden. En god del av dette materialet er avgradert, og jeg har benyttet meg av det. Skau var i tiår lokal leder for spionasje inn i Russland, og sånt sett er arkivmaterialet verdifullt satt sammen med andre avgraderte dokumenter fra Etterretningsstaben. I dette kapittelet hadde jeg også stor nytte boka *Døden på Kola* av Morten Jentoft. Morten Jentoft har i NRK fortalt om CIA-operasjoner over den finske grensa til Sovjetunionen som førte til at Arne Lund fra Nordreisa i Troms skjøt og drepte tre sovjetiske grensesoldater. Et problem med den historien var at den var basert på et intervju med Lund like før han døde, ingen andre kilder, noe Jentoft har vært åpen om. Jeg intervjuet Stein Røsseth, tidligere ansatt i Etterretningstjenesten i Kirkenes. Han kunne bekrefte historien ved å fortelle at han var med og støttet denne operasjonen fra Pasvik.

Et enkelt Snowden-dokument, *Remembering the Kursk – The View from Norway*, gir svært konkrete og troverdige opplysninger om hva som egentlig skjedde da den russiske marinens stolthet, atomubåten *Kursk* gikk ned lørdag morgen 11. august 2000. Dokumentet er skrevet av en NSA-offiser i Oslo med ansvar for å følge opp teknisk etterretningssamarbeid med Norge. Det går fram at norsk etterretning registrerte katastrofen umiddelbart. NSA ble varslet videre samme dag. Sammenholdt med det som ble rapportert i media og andre kilder kunne jeg gjøre en analyse hvor lang tid etter Forsvarskommando Nord-Norge, andre norske myndigheter og ikke minst russiske myndigheter ble kjent med katastrofen. Det var flere dager. Minst 23 av 123 mann var i livet etter eksplosjonene. Redningsmannskapene kom for seint til å redde liv.

Metodearbeid kapittel 7 – «Blir vi alle overvåket?»

Dette kapitlet er i større grad enn de forrige basert på skriftlige kilder, og en sammenstilling av opplysninger i skriftlige kilder. Et godt eksempel på et viktig dokument er et dokument som jeg fikk fra Etterretningstjenesten etter en innsynsforespørsel i forbindelse med min forrige bok Spionbasen.

Dokumentet som er omtalt som «NOTAT. Radioavlytting i Nord-Norge. Forsvarets Overkommando, 2. kontor, Jnr.3755/46» forteller om arbeidet med å kunne avlytte og peile radiosamband i hele Norge. Lovgrunnlaget er heller tvilsomt, noe jeg dokumenterer ved bruk av andre kilder.

Dette viktige dokumentet hadde jeg sammen med andre ubrukte dokumenter hatt liggende i mange år. Dette viser verdien av et arkiv. Jeg har et arkiv der den eldste delen av arkivmaterialet er over 20 år gammelt.

Andre viktige dokumenter for dette kapitlet hadde jeg også hatt liggende ubrukt i mange år. Dette gjelder dokumenter som forteller om hvordan politiet og Forsvaret ved flere anledninger brukte dette lyttesystemet for å prøve og ta storspionen Selmer Nilsen.

En muntlig kilde som jeg bruker i dette kapitlet spesiell, men veldig viktig. Det er en etterretningsoffiser som påstod å være i aktiv tjeneste med en lang karriere bak seg. Som jeg skriver i boka navngir vedkommende personer jeg kjenner i tjenesten, og gir andre opplysninger som gjør meg trygg på at det ble snakket sant. Dette er den eneste i aktiv tjeneste som jeg har intervjuet i forbindelse med bokarbeidet.

Vedkommende tok selv kontakt, men var svært forsiktig. Vedkommende sa at han hadde blitt anbefalt av en kollega å ta kontakt med meg. Det var lang tid mellom hver gang vi hadde kontakt. Etter et fysisk møte brøt vedkommende all forbindelse. Møtet fant sted i Oslo-området høsten 2022. Også i senere kapitler er det gjengitt uttalelser fra vedkommende – en svært viktig kilde.

Metodisk har jeg hatt stor glede av Stortingets gode nettsider. En ting er å bruke tekstsøk, som jeg har hatt stor nytte av for mange deler av denne boken. En annen ting er videoarkivet. Fordelen med å bruke det er å kunne gi en skildring av personer og miljø av aktuelle møter enten det nå er en høring eller en debatt i Stortingssalen for å gjøre teksten mere spennende. Det er eksempler av begge deler i dette kapitlet.

Også i dette kapitlet er Snowdon-dokumentene viktige. Snowdon-dokumentene er den viktigste kilden til informasjon om den sist kjente stasjonen i det amerikansk-norske etterretningssamarbeidet, Eggemoen ved Hønefoss.

Metodearbeid kapittel 8 - «Cyberkrig»

Det jeg gjør i dette kapitlet er å fortelle om forberedelser til norsk bruk av datamaskiner i krigføring og sette det sammen med den internasjonale utviklingen på området. Jeg fant ingen enkeltkilde som på en god og lettfattelig måte beskrev den internasjonale utviklingen, verken i form av artikler i media eller vitenskapelige artikler eller andre artikler. Løsningen ble i stor grad amerikanske bøker – mange skrevet av journalister – som jeg fant og bestilte på nett.

Selv bøker skrevet av journalister brukte likevel tekniske begreper som jeg hadde vanskeligheter med å forstå. Mye tid gikk med til å lære og forstå tekniske begrep og teknikker og hvordan de brukes. Når jeg begynte skrivefasen, var utfordringen å forenkle og skrive forståelig.

En titt på noteapparatet viser ellers at de skriftlige kildene er svært sammensatt. Det er utredninger fra norske, australske, amerikanske og nederlandske forskningsmiljøer, amerikanske militære dokumenter og Forsvarsdepartementets cyberretningslinjer. Mange kilder har jeg funnet ved nettsøk på Computer Network Attack, forkortelsen CNE, Computer Network Exploitation, forkortet CNE, eller andre nøkkelord eller forkortelser.

En utfordring er å kvalitetssikre kilder. En måte å gjøre det på er å bruke nett for å undersøke hvilke institusjoner de samarbeider med. Det hjelper også å lese om samme tema fra flere kilder, for eksempel for å vurdere deres kildebruk. Forlaget har brukt en ekstern konsulent med fagkompetanse i kvalitetssikringen. Denne konsulenten har ikke hatt innvendinger til de kildene som er blitt brukt.

Med tanke på å kunne fortelle om Etterretningstjenestens satsning på offensive cyberoperasjoner var offentlig omtale av nye stillinger det viktigste. Etterretningstjenesten ser seg som regel best tjent med å holde seg unna offentligheten, men det kan være et problem for å god søkning ved behov for nytt personell.

I forbindelse med Etterretningstjenestens satsning på offensive cyberoperasjoner var tjenesten ute etter de best egnede data-hodene i Norge. Dette førte til en uvanlig åpenhet fra Etterretningstjenestens side ved bruk av Facebook, YouTube og andre sosiale medier for å nå ungdommen med et uvanlig klart budskap. Samtidig ble opplysninger i rekrutteringskampanjen en troverdig og viktig kilde for meg.

Metodearbeid kapittel 9 – «Hvem har egentlig kontroll?»

De tre første sidene er basert på et You Tube-opptak, et opptak av en boklansering lagt ut på nett. Dette viser hvordan bruken av nettet stadig kan stadig utvides i undersøkende journalistikk. Jeg får vel så mye igjen av opptaket som om jeg selv hadde sittet i salen. Jeg vil også tro at de som var til stede på boklanseringen ikke var fullt klar over at det de sa senere kunne bli gjengitt offentlig. Dermed var de kanskje mere åpen om sine synspunkter enn i andre sammenhenger, og det de sa naturligvis av større betydning for mitt bokenarbeid.

Fordeler ved et slikt opptak er også å kunne gå fram og tilbake i opptaket for lettere å plukke ut det viktigste og også sikre korrekt sitering. Et slikt opptak gir i tillegg gode muligheter for å skildre selve møtet, ikke bare referere det som ble sagt, noe som i mitt tilfelle var viktig for til slutt å kunne skrive en levende tekst.

Tidlig i arbeidet var jeg opptatt av å gjøre det som var mulig for å få så mange som mulig av tidligere etterretningstopper i tale. Det lyktes jeg med. Dette var framgangsmåten:

Et av mine søskenbarn har vært gift med en sønn av Alf Roar Berg, som var etterretningssjef fra 1988 til 1993. Jeg har aldri møtt Alf Roar Berg i familiære sammenhenger, men jeg kunne snakke om familie da jeg kontaktet han med spørsmål om intervju. Han visste godt hvem jeg var, også fordi han hadde lest mine tidligere bøker. Det var ikke tilfeldig at jeg kontaktet Alf Roar Berg først. Berg svarte ja.

Etter intervjuet med Berg sendte jeg utskriften av hele intervjuet til tidligere etterretningssjef Egil Eikanger, og sa jeg ville gjøre et tilsvarende intervju med han. På den måten fikk han se hvilke spørsmål jeg var opptatt av og hva Berg hadde svart. Jeg tror det var viktig for at Eikanger også sa ja.

Utskriften av intervjuet med Eikanger og også utskriften av intervjuet med Berg sendte jeg så til tidligere forsvarssjef Toralf Rein med spørsmål om intervju. Også han sa ja til et intervju. Samme framgangsmåte brukte jeg også i forhold til en tredje tidligere etterretningstopp. Jeg tilbydde alle intervjuobjektene selv å velge hvor intervjuene skulle gjennomføres, noe som jeg mener også hadde betydning for at de ble gjennomført.

Det er grunn til å legge merke til at en rekke tidligere og nåværende politikere har nektet eller vært lite villige til å stille opp til intervju. På slutten av kapitlet er det gjengitt en rekke uttalelser fra en tidligere forsvarsminister fra Arbeiderpartiet som er anonymisert. Det sier sitt om hvor vanskelig og følsom tematikken jeg har jobbet med er.

Metodearbeid kapittel 10 – «Er kontrollen god nok?»

Kapitlet starter med oppbyggingen av agentvirksomhet i krig i utlandet, og det indre liv på Balkan på 1990-tallet. Den viktigste kilden er et anonymt intervju med en etterretningsagent som var med på denne virksomheten. Intervjuet ble gjort uten at det var avklart om personen skulle være anonym eller ikke. Det skulle vedkommende selv bestemme selv etter avtale om at vedkommende skulle få lese hvordan det han sa i intervjuet ble brukt i etterkant. Det er viktig å huske at alle ansatte i Etterretningstjenesten har taushetsplikt livet ut.

Etter et møte med gjennomlesning av den ferdige teksten var det et ønske om anonymisering, noe jeg selvsagt aksepterte. Samtidig tror jeg at det at jeg tilbydde at den tidligere agenten skulle kunne lese gjennom den ferdige teksten og i ettertid hadde valget om anonymisering eller ikke, var med på å gjøre at han sa ja til å bli intervjuet. Det er viktig med en dialog for å bygge tillit for å få til slike sensitive intervjuer.

Også i dette kapitlet er det mange ulike skriftlige kilder, men jeg vil likevel framheve betydningen av EOS-utvalgets årsrapporter. Her har jeg kunnet følge hvordan utvalget har jobbet med ulike tema over tid, og sette dette sammen med andre kilder. Årsrapportene har vært lett tilgjengelige på nett på utvalgets sider.

Tematikken her med tema som «begrenset innsynsrett» og «særlig sensitiv informasjon» kan være vanskelig for et allment publikum. Også av den grunn var det viktig med møter med folk også i dette kapitlet. Det er flere av dem. Jeg prøvde alltid å møte intervjuobjekt fysisk. To eksempler er intervjuet med Eldbjørg Løwer, tidligere forsvarsminister og leder av EOS-utvalget, hjemme på Kongsberg, og Stein Ørnhøi, mangeårig medlem av EOS-utvalget hjemme på Sandøya utenfor Tvedestrand.

Metodearbeid «Etterord»

Etterordet er en oppsummering med refleksjoner ved bruk av hovedsakelig nye skriftlige kilder. Mange av disse kildene har ikke passet inn tematisk for bruk i andre deler av boka. Det har vært lettere i en oppsummering å komme inn på flere tema. Totalt i Spionkrigen er det godt over 800 noter.

